

Juryrapport Professor Van Winterprijs 2019

De Professor Van Winterprijs is een tweejaarlijkse prijs voor het beste boek op het terrein van de Nederlandse lokale en regionale geschiedenis of de geschiedenis van een grensoverschrijdende regio. Daarbij gaat het om wetenschappelijk verantwoorde monografieën in gedrukte dan wel e-book vorm met substantiële aandacht voor het territorium van hetgeen vandaag de dag tot Nederland gerekend wordt. Om voor bekroning in aanmerking te komen, dienen de boeken van bovenlokaal wetenschappelijk belang en bij voorkeur ook voor een breder geïnteresseerd lezerspubliek toegankelijk te zijn. Deze prijs wordt in 2019 voor de negende keer uitgereikt.

Aan de prijs is 3500 euro verbonden, een bedrag dat beschikbaar is gesteld door het Professor van Winter Fonds. Dit fonds is vernoemd naar de bekende P.J. van Winter, hoogleraar in vaderlandse en algemene geschiedenis van de middeleeuwen en de nieuwe tijd, later hoogleraar nieuwe en nieuwste geschiedenis aan de Universiteit van Groningen. De toekenning van de prijs wordt georganiseerd onder auspiciën van het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis.

Voor de Professor Van Winterprijs 2019 zijn tientallen boeken ingezonden, die allemaal, zoals het reglement zegt, in de twee jaar voorafgaande aan het jaar van de prijsuitreiking verschenen. De ingezonden werken tonen een grote diversiteit aan thema's en de kwaliteit was in het algemeen zeer hoog. Veel boeken waren daarbij ook nog eens prachtig vormgegeven en degelijk uitgevoerd. Na een eerste selectieronde in februari dit jaar bleven er 19 werken over. Deze zijn over de juryleden verdeeld met de opdracht over de boeken uitvoerig schriftelijk te rapporteren. Na deze rapportage en een intensieve vergadering bleven er zes boeken over. Deze zes gingen door naar de volgende ronde. Zij zijn nog eens grondig bekeken door alle juryleden en tijdens een bijeenkomst in juni hebben zij, waarbij een lid vanwege betrokkenheid bij de totstandkoming van het boek niet heeft gestemd, unaniem gekozen voor het boek van Lennert Savenije. De jury is zeer verheugd nu te mogen bekendmaken, dat Lennert Savenije met zijn boek *Nijmegen, collaboratie en verzet. Een stad in oorlogstijd*, in 2018 uitgegeven bij Vantilt, de Professor Van Winterprijs 2019 heeft gewonnen.

Dit maar liefst 526 pagina's tellende boek betreft een handelseditie van het gelijknamige proefschrift *Nijmegen, collaboratie en verzet* dat aan de Radbouduniversiteit werd verdedigd. Deze studie draait om de vraag over de omstandigheden waaronder en op basis van welke overtuigingen er tijdens de oorlog werd gecollaboreerd of actief verzet werd geboden. Nijmegen wordt als een interessante casus beschouwd om eerdere integrale stadsgeschiedenissen van de Duitse bezetting en meer biografisch en thematisch gerichte benaderingen van "onderop" bij elkaar te brengen. De auteur geeft als voornaamste doelstelling de ontwikkeling van de interactie tussen bezetters, collaborateurs en verzetsstrijders binnen de Nijmeegse sociaal-culturele context en onder invloed van het oorlogsverloop te laten zien.

Het is niet zo vreemd dat er ruim zeventig jaar na de bevrijding voor het eerst een diepgaande analyse over de diversiteit van collaboratie en verzet in Nijmegen tijdens de Tweede Wereldoorlog verschijnt. Een eerdere poging van Rogier, die in 1959 al begon met zijn onderzoek, faalde na vele jaren, omdat, zoals achteraf bleek, de tijd in de jaren 1960 nog niet rijp was voor een diepgaande analyse. In die jaren was het zingevende en moralistisch perspectief nog te overheersend. Dat veranderde met een nieuwe conceptualisering van collaboratie en verzet, waarbij belangrijke nuances werden aangebracht en de verschillende verschijningsvormen van zowel verzet als collaboratie in toenemende mate werden erkend. Gelijklopend daarmee verdween de eenzijdige moralistische benadering naar de achtergrond. Er kwam aandacht voor de veelzijdige motieven om te collaboreren, terwijl er gradaties van actief en passief verzet werden aangebracht. In navolging van Hans Blom, voormalig directeur van het NIOD, volgde sedert 1983 onder vakhistorici een meer open en waardenvrije benadering, terwijl in de publieke sfeer collaboratie en verzet een begrippenpaar bleef dat nationale zingeving en herdenking vorm bleef geven. Savenije kiest voor een multi-perspectieve aanpak met oog voor de wisselwerking met de toenmalige dynamiek van de actualiteit. Daarnaast maakt hij de keuze voor een benadering van onderaf, waarbij het oudere leidende principe waarin de nadruk werd gelegd op onderzoek vanuit leidinggevende organisaties en personen is losgelaten. De grote winst van het boek ligt in een verdere nuancering en vooral karakterisering van diverse vormen van verzet en collaboratie. Er blijkt dat in de herdenkingscultuur het begrip verzet selectief is gebruikt waardoor bijvoorbeeld stille vormen van verzet lang buiten beeld bleven. Ook waar het collaboratie betrof, is er te weinig aandacht geweest voor de veelheid van achterliggende motieven voor samenwerking met de bezetter en voor de beweegredenen deze te gedogen. Het meervoudig perspectief dat Savenije hanteert leidde tot een invalshoek waarin alle vormen van collaboratie werden onderzocht. Tegelijkertijd wil hij met deze studie de lokale geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog, die vaak een geringe toegevoegde wetenschappelijke waarde werd toegekend, in een ander daglicht stellen. In plaats van de oorlog op te vatten als een breuk, kiest hij voor het perspectief van de continuïteit, juist om aan te sluiten bij de beleving van tijdgenoten en nabestaanden, dat de oorlog voor met name de verwoeste Nederlandse steden ook op de langere duur veel heeft betekend. Vandaar dat deze studie de periode 1936-1954 beslaat, enerzijds samenvallend met de opening van de nieuw Waalbrug en anderzijds met de onthulling van het monument waarmee het eerste decennium van de bevrijding werd herdacht.

De jury heeft het boek beoordeeld aan de hand van een aantal criteria, zoals originaliteit, wetenschappelijkheid, toegankelijkheid, bronnengebruik, plaatsing in het debat en de historiografie en de regionale benadering. Op alle punten scoort Savenije hoog. De naamgever van de prijs professor P.J. van Winter, die ook voorzitter was van het directorium van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, zou, als hij nog geleefd had, verguld zijn met deze prijswinnaar.

Het is een indrukwekkende studie met een goed oog voor de wisselwerking tussen internationale en lokale gebeurtenissen. Dat is precies waar het in een goede regionale

of lokale studie om moet gaan. De verbintenis tussen het ‘kleine’ en het ‘grote’. De kennis van de literatuur en de beheersing van het bronnenmateriaal zijn voortreffelijk. De beoogde benadering van onderaf komt hier volledig tot zijn recht.

Kenmerkend voor dit onderzoek is het uitgangspunt dat de geschiedenis van het verzet niet zonder onderzoek naar de organisatie van de veelzijdigheid van collaboratie kan worden geschreven. De meerwaarde ervan ligt dus in het uitgangspunt van de dynamiek en veelzijdigheid van vormen van verzet en collaboratie.

Het boek is gebaseerd op zeer uitvoerig literatuur- en archiefonderzoek. Het aantal geraadpleegde archiefcollecties is indrukwekkend met als belangrijkste vindplaatsen het Nationaal Archief, het Gelders Archief en het NIOD. Ook werden de National Archives in Kew in Londen en de Bundesarchive in Berlijn en Freiburg bezocht. Daarnaast consulteerde de auteur 28 verschillende periodieken, kranten en drukwerken. Hij interviewde een aantal mensen en maakte gebruik van tientallen privécollecties, inclusief brieven en dagboeken, en archieven van verenigingen die merendeels in het NIOD worden bewaard. Zelfs voor een proefschrift is dit allemaal overweldigend.

Deze studie is in feite een opdrachtwerk voortkomend uit de wens van de plaatselijke media en politiek om een breed overzicht te leveren over de oorlog en met name het verzet. Het is in die zin een boek met een hoge valoriserende waarde. Dat wordt tegenwoordig zeer belangrijk gevonden in de historische wetenschap en niet alleen daarbinnen. Het verklaart de vele illustraties en het hoge detailniveau of biografisch gehalte van het boek. Ieder hoofdstuk begint met een anekdote die verband houdt met de Waalburg, zodat deze als een rode draad door het betoog blijft lopen. De cesuren tussen de hoofdstukken zijn goed gekozen. Het boek is helder en geschreven in een verzorgde stijl zonder hoogdravend taalgebruik. Hoewel het een zeer omvangrijk werk is, kunnen de hoofdstukken goed afzonderlijk van elkaar worden gelezen, waardoor het ook voor het breder publiek “behapbaar” wordt. Sterker nog, het is een heus publieksboek geworden, een prestatie waar iedere historicus van droomt.

Dit lijvige boek van buitenformaat is mooi en vakkundig vormgegeven. Het is voorzien van een harde koft, met een sprekende afbeelding en vakkundig ingenaaide katernen. De tekst is overvloedig geïllustreerd met zwart-wit foto’s van diverse formaten. Na de epiloog volgt nog een volledig katern met kleuren afbeeldingen. De studie is, zoals het hoort bij een wetenschappelijke studie, voorzien van talrijke eindnoten en een uitvoerige bronnen- en literatuurlijst.

Het boek heeft zonder twijfel grote meerwaarde, niet alleen voor de lokale oorlogsgeschiedenis van Nijmegen, maar ook vanwege de genuanceerde benadering van gelaagde begrippen als collaboratie en verzet. Ook al is deze *an sich* niet helemaal nieuw, het feit dat er nu een veelzijdige geschiedenis van beide fenomenen ligt waarin de dynamiek van het menselijk handelen centraal staat, betekent een verrijking van het debat. Opmerkelijk is daarbij de aangetoonde wisselwerking tussen collaboratie en verzet alsook de geleidelijke transformatie van accommodatie en berusten naar

radicalisering van het verzet onder druk van de uitwassen van het naziregiem en repressie. Daarnaast heeft de auteur aandacht voor de professionalisering van het verzet. De auteur constateert allerlei gradaties tussen sympathie en openlijke samenwerking met de bezetter en pleit derhalve voor de introductie van de term collaborationisme als afgeleide van het veel meer uitgesproken begrip collaboratie. Daarnaast laat de auteur zien dat een uitgesproken lokale benadering het internationale perspectief van een grotere diepgang kan voorzien. Deze studie over Nijmegen biedt een belangrijke bouwsteen voor toekomstig vergelijkend onderzoek in een breder perspectief.

Met deze veelzijdige en gelaagde benadering van collaboratie en verzet levert Savenije een broodnodige nieuwe dimensie aan onze beoordeling van de persoonlijke keuzes die mensen in oorlogstijd maakten. Savenije pleit voor een meer genuanceerde benadering, waarin het vacuüm dat tussen het absolute oordeel goed of fout ligt, op genuanceerde wijze wordt ingevuld. Tussen beide uitersten blijkt een zone te liggen waarin onder druk van steeds wisselende omstandigheden een veelheid van keuzes gemaakt werd. Het is een verdienste van de prijswinnaar dat hij juist deze moeilijke grijpbare groep voor het eerst voor het voetlicht brengt. Daarmee pleit Savenije voor een genuanceerde beoordeling van de vele Nijmeegse burgers die in oorlogstijd gedwongen waren om op de smalle scheidingslijn tussen collaboratie en verzet te balanceren.

Kortom, het boek van Lennert Savenije is een overtuigende prijswinnaar.